

Rajat ylittävää tutkimusta toisesta maailmansodasta Pohjolassa

Jan Hecker-Stampehl: *Vereinigte Staaten des Nordens. Integrationsideen in Nordeuropa im Zweiten Weltkrieg. Studien zur Internationalen Geschichte* 26, 2011. 471 s.

Toinen maailmansota on monesti ehditty julistaa loppuun kalutuksi aiheeksi. Kuitenkin ajanjakso yllättää kerta kerran jälkeen uusilla lähteillä ja näkökulmilla. Aikoinaan vaalitusta erillissota-teesistä ei ole paljoakaan jäljellä, mutta toisaalta suomalaisten suhteet muihin suuntiin, kuten mahdollinen osallisuus kaavaillussa Pohjolan valtioliitossa, ovat jääneet tutkimatta. Sodan aikana alueelliset liittoumat olivat ratkaisevassa osassa niin liittoutuneiden suunnittelupöydillä, pakolaishallitusten neuvotteluissa kuin vastarintaliikkeiden toiveissa. On tavallaan naiivia ajatella vain suomalaisten jääneen kylmiksi niille.

Tutkimuksen aukkoa paikkaa berliniläisen Jan Hecker-Stampehlin Humboldt-yliopistossa vuonna 2009 tarkastettu väitöskirja, josta tekijä on muokannut kaupallisen julkaisun. Tätä versiota on vain hieman tiivistetty esimerkiksi poistamalla alkuperäiskieliset lainaukset.

Hecker-Stampehl on jokseenkin ihanteellinen henkilö tekemään tutkimusta pohjoismaiden yhteistyöstä. Tutkija on suomalais-saksalaisen perheen vesa, joka opiskelija-aikoinaan on omaksunut toisen kotimaansa molemmat kielet, ja tältä pohjalta myös muiden pohjoismaisten kielten oppiminen on ollut suhteellisen helppoa. Vielä kun Hecker-Stampehl löysi lähelkseen käyttämättömät Norden-yhdistysten arkistot, väitöskirjalla oli erinomaiset lähtökohdat. Lopputuloksen lukee heikommallakin saksantaidolla mielellään. Ajoittain silmään pistää tutkijoiden lainauksien käyttö sellaisenaan ilman selityksiä. Niistä myös englanninkieliset olisi voinut kääntää saksaksi.

Yhteensä tutkimuksessa on käytetty neljän maan arkistoja ja vielä useamman kielistä kirjallisuutta – lisäksi teos on kirjoitettu eri kielellä. Kunkin maan kansalliseen historiankirjoitukseen tutustuminen on ollut urakka, jonka jälkeen olisi pikkumaista moittia jonkun erikoisteoksen puuttumista. Sen sijaan kirjallisuusluettelo voisi toimia oppaana muiden pohjoismaiden historiaan, jota Suomessa tunnetaan valitettavan vähän.

Teos keskittyy toiseen maailmansotaan mutta itse asiassa luo siltaa sen yli. Se haastaa perinteisen näkemyksen, että aiemmin syntynyt yhteistyö olisi sodan aikana katkennut ja ajatus pohjoismaisesta yhteisöstä hylätty. Sodan kokemukset vahvistivat näitä pyrkimyksiä ja rauhan tultua niitä alettiin toteuttaa. Puolustusliitto jäi suunnitelmaksi mutta Pohjolassa syntyi yhteinen työmarkkina-alue ja poistettiin passitarkastukset kauan ennen Euroopan unionia.

Hecker-Stampehl on analysoinut kunkin maan Norden-yhdistyksen sisällä käytyä keskustelua Pohjoismaisen yhteistyön mahdollisuuksista jopa valtioliittoon asti. Kussakin valtiossa ajatukset kulkevat yllättävän samankaltaisia polkuja. Skandinavismi tarjosi historiallista perustaa, mutta Norden-yhdistyksissä katsottiin aatteen kehittyneen noista ajoista ja Pohjoismaiden muodostavan kansanvaltaisten valtioiden piiriin, jolla oli paitsi edellytykset myös velvollisuus tiiviimpään yhteistyöhön selviytyäkseen kriisien keskellä. Koska Pohjolan yhteistyö oli eittämättä tulevaisuuteen suuntautunutta, Hecker-Stampehl hakee perustellusti tutkimukselleen teoreettista pohjaa Reinhard Koselleckin odotushorisontin käsitteestä.

Teoksessa käydään pätevästi läpi natsi-Saksan Uuden Euroopan ajatus, joka on osa Euroopan yhdentymisen historiaa äärimmäisyyksistään huolimatta. Toisaalta on kyseenalaista rinnastaa yhdenytyneen Pohjolan ajatus Euroopan yhdentymiseen, sillä edellinen oli näiden kansojen keino ottaa etäisyyttä jälkimmäisestä, kuten myös Hecker-Stampehl implisiittisesti toteaa. Pohjolan yhteistyötä ei esitetty alueellisenä esiasteena tai mallina koko maanosalle, vaan se oli aina etelän poissulkeva vaihtoehto, vaikka suhteet Keski-Eurooppaan on haluttu pitää avoimina. Tätä monipolvista suhdetta olisivat valottaneet kaksi artikkelikokoelmaa¹, jotka molemmat sisältävät kansainvälistä vertailua Eurooppasuhteesta pitkällä aikavälillä.

Pohjola-Norden-yhdistyksistä vahvin oli kaikilla mittatikuilla laskettuina Tanskassa, jossa aatteella oli peräti kaksi seuraavaa. Suoremmin

valtioliittoon pyrkivät erosivat omaksi Det Frie Nord -järjestöksi. Näiden kummankin jäsenmäärä (30 000) oli suurempi kuin Norden-yhdistysten koko muussa Pohjolassa yhteensä. Ennen sodan puhkeamista Tanskassa, Ruotsissa ja Norjassa jäsenmäärä oli noin 4 000 ja Suomessa tähän lukuun päästiin vasta sodan loputtua.

Niinpä tutkimuksen keskiössä on Tanska, jossa ymmärrettävistä syistä korostui tulevaisuuden turvallisuuspolitiikan suunnittelu, mutta Pohjolan puolustusliitonkin taustalla oli ajatus yhteisestä kulttuurista. Tanskassa sensuuri kaikieta salli keskustelun Pohjolan yhdentymisestä eräänlaisena paineenttiilinä, joka estäisi miehityksen suoran arvostelun. Norjassa miehitys oli ankarampaa ja pakolaisten liittyminen Norden-yhdistyksiin Ruotsissa lisäsi sikäläistä keskustelua, johon ei ruotsalaisesta näkökulmasta ollut yhtä suurta tarvetta.

Suomen osuus tutkimuksessa jää alle neljäsosaan, sillä Norden-yhdistykset eivät saavuttaneet suurta suosiota ennen toista maailmansotaa ja suhteellisestikin yhdenytyneen Pohjolan ajatus oli Suomessa vältetty aihe. Vastahakoisuutensa takia Suomi oli Pohjoismaiden joukossa yhä erityistapausta, joka poikkesi muista paitsi kielensä myös, tuolloin vielä tieteellisenä terminä hyväksytyyn, rodun osalta. Nämä kuitenkin merkitsivät vain vähän verrattuna samankaltaiseen poliittiseen järjestelmään ja yhteiseen kulttuuriin.

Tavallaan Hecker-Stampehl on laajan aineistonsa uhri. Sen läpikäyminen on toisaalta ansiokasta, mutta toisaalta kohtuuden rajoissa ei ole mahdollista vaatia, että sen lisäksi tarkasteltaisiin työssä esiintyvien toimijoiden muita yhteyksiä. Esimerkiksi yhteisistä pohjoismaisista työmarkkinoista kirjoittanut Axel Gadolin tunnetaan paremmin saksalaisyhteyksistään, ja hän ajoi Suomeen valtiojohtoista talousjärjestelmää niin innokkaasti, että

hänet käytännössä erotettiin Keskukskaupakamarin yliasiamiehen paikalta² – Gadolinin tämäkin puoli tosin mainitaan teoksessa mutta alaviitteeseen piilotettuna.

Toiseksi tutkimuksessa jäävät käsittelemättä Norden-yhdistysten ulkopuoliset kannanotot Pohjolan yhtenäisyyteen. Kirjassa ei esimerkiksi mainita ollenkaan K. A. Fagerholmia, joka ylläpiti yhteyksiä Ruotsiin koko sodan ajan ja jonka puheesta marraskuussa 1942 keskustelu Pohjolan yhdentymisestä ryöpsähti Suomessa julkiseksi seuraavan kevään ajaksi. Tämä keskustelu odottaa yhä tutkijaansa. Norden-yhdistys veti puoleensa moninaisen verkoston ja Gadolinin tapaus puolestaan osoittaa tarvetta lisätutkimukselle talous- ja politiikkapiiriin keskinäisistä kansainvälisistä suhteista.

– PAULI HEIKILÄ

2. Jyrki Vesikansa: *Talouden vapauden puolesta. 75 vuotta Keskukskaupakamarin toimintaa*. Otava 1993, 170–171, 191–192.

1. Lene Hansen & Ole Waever (toim.) *European Integration and National Identity*. Routledge 2002; Wolfram Kaiser & Jürgen Elvert (toim.) *European Union Enlargement. A Comparative History*. Routledge 2004.